

From: [REDACTED]
Subject: [NDE](#)
Date: 07 November 2019 11:44:49
Attachments: [FfDC - Ymateb i'r Ymgynghoriad.docx](#)

Atodaf ymateb Dyfodol i'r Iaith i'r ymgynghoriad ar Fframwaith Datblygu Cenedlaethol Cymru 2020-2040, a diolchwn am y cyfle hwn i rannu ein sylwadau,

Yn Gywir Iawn,
Ruth Richards,
Prif Weithredwr Dyfodol i'r Iaith

DYFODOL I'R IAITH

SYLWADAU AR GYFER:

YMGYNGHORIAD AR Y FFRAMWAITH DATBLYGU CENEDLAETHOL 2020 – 2040 (DRAFFT)

Tachwedd 2019

Cyswllt:

Ruth Richards

Prif Weithredwr

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Dyfodol i'r iaith

Mae Dyfodol i'r iaith yn fudiad amhleidiol sy'n gweithredu er lles yr iaith Gymraeg. Nod y mudiad yw dylanwadu drwy ddulliau cyfansoddiadol ar sylwedd a chynnwys polisiâu cyhoeddus a deddfwriaeth er mwyn hybu twf a ffyniant y Gymraeg ym mhob maes polisi. Bydd yn gweithredu er budd Cymru a'i phobl, gan ennill cefnogaeth a pharch i'r iaith a sicrhau bod y Gymraeg yn fater byw ar yr agenda gwleidyddol.

Mae Dyfodol i'r iaith yn croesawu bwriad Llywodraeth Cymru i sicrhau miliwn o ddefnyddwyr y Gymraeg erbyn 2050. Er mwyn sicrhau y nod clodwiw hwn, bydd angen rhaglen gynhwysfawr o weithredu mewn sawl maes. Fel mae'r ddogfen "Miliwn o Siaradwyr" yn nodi, bydd "galw am gryfhau'r berthynas rhwng cynllunio ieithyddol a chynllunio defnydd tir". Felly, mae arwyddocâd arbennig i'r Fframwaith Datblygu Lleol.

SYLWADAU DYFODOL I'R IAITH AR Y FFRAMWAITH DATBLYGU CENEDLAETHOL 2020 – 2040 (DRAFFT)

'Rydym yn croesawu'r gydnabyddiaeth o bwysigrwydd y Gymraeg sydd yn Trosolwg y Drafft Ymgynghorol, a'r cyfeirio at Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol sydd yn sôn am "Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu". Ond credwn fod angen bod yn llawer cadarnach na hynny os oes unrhyw obaith o wireddu polisi sicrhau'r miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050. Byddem yn pwysleisio'r angen i wneud ffyniant y Gymraeg yn gymunedol yn amcan hanfodol wrth gychwyn creu polisiâu a strategaethau datblygu. Dylai ffyniant y Gymraeg yn gymunedol hefyd fod yn amod caniatâd cynllunio a chefnogaeth ariannol i ddatblygiadau o bob math. Yn gryno iawn, felly, mae angen mewnadeiladu'r Gymraeg i bolisiau pob maes cynllunio a datblygu, yn hytrach na'i thrin megis atodiad.

Fel nifer o bobl yng Nghymru a thu hwnt, 'rydym yn bryderus am bŵer y bobl sydd yn galw eu hunain yn ddatblygwyr. Bu sawl datblygiad ar gyrion trefi sydd wedi arwain at ddirywiad sylweddol yng nghyflwr canol y trefi. Mae grym ac adnoddau ariannol y datblygwyr yn gallu arglwyddiaethu dros amheuan swyddogion cynllunio lleol ac mae Dyfodol i'r iaith yn hollol wrthwynebus i'r datblygwyr yn pennu eu haseswyr eu hunain i fesur effaith adeiladu tai ar y Gymraeg.

Dros y blynyddoedd diweddar, mae Dyfodol i'r iaith wedi holi Cynghorau Sir Cymru am sefyllfa'r boblogaeth a thai. Gofynnwyd iddynt am y graddfeydd genedigaethau a marwolaethau, nifer y tai gwag a'r cyfanswm tai sydd yn debygol o gael eu cwblhau erbyn diwedd cyfnod y Cynlluniau Datblygu Lleol.

Os oes mwy o bobl yn marw nag sydd yn cael eu geni, mae'n anodd gweld bod angen nifer mawr o dai, yn arbennig felly os oes nifer sylweddol o dai gwag yn y sir. Gall hyn gynnwys nifer o dai ar werth a fydd yn anos i'w gwerthu o adeiladu nifer o dai newydd sydd yn atebol i safonau adeiladu uwch. Mae'n eithaf posibl bod angen mathau penodol o dai i ateb gofynion lleol ond tybed a oes angen y miloedd o dai sydd wedi bod yn rhan o'r Cynlluniau Datblygu Lleol. Bwriad y cwestiwn olaf oedd asesu pa mor realistig oedd amcanestyniadau Llywodraeth Cymru a'r Cynghorau Sir wrth bennu'r niferoedd tai i'w hadeiladu yn y Cynlluniau Datblygu presennol.

Daeth atebion gan y rhan fwyaf o siroedd Cymru ond 'rydym wedi canolbwyntio ar y siroedd sydd â chymunedau Cymraeg hyfyw. Mae'r diffiniad o ardaloedd o'r fath yn un cyfarwydd ers tro. Mewn ymateb i bolisiau Llywodraeth Cymru ar y pryd, cynhyrchwyd "Cynllunio a'r iaith Gymraeg" [Planning and the Welsh Language] gan Gyngor Sir Gaerfyrddin yn 2003. Ynndo, argymhellwyd fod pob ardal gyda Chyngor Cymuned lle roedd 25% neu fwy o siaradwyr Cymraeg yn cael ystyriaeth arbennig mewn dyfarniadau Cynllunio. Byddem bellach yn diffinio ardaloedd felly fel rhai "ieithyddol sensitif". Defnyddiwyd y diffiniad yn ddiweddarach gan gynghorau sir Castell Nedd Port Talbot a Powys ac fe'i cymeradwywyd gan Arolygwyr Cynllunio. Dyfarnwyd ganddynt y dylai datblygiad mewn ardaloedd â chymunedau â mwy na 25% o siaradwyr Cymraeg gynnwys mesurau lliniaru, yn dilyn adeiladu nifer sylweddol o dai, gan restru sawl dull pwrpasol o hybu'r Gymraeg yn y cymunedau hynny yn cynnwys cyllido ysgolion cyfrwng Cymraeg. 'Roedd rhan allweddol i'w

chwarae gan y Fenter Iaith leol wrth benderfynu ar y camau priodol i gryfhau'r Gymraeg. Er mor glodwiw yw'r bwriad, ni all Dyfodol i'r Iaith dderbyn mai mesurau lliniaru sydd eu hangen yn 2020. Mae'n hanfodol bod y trothwy 25% yn cael ei ymgorffori yn y Fframwaith Datblygu Cenedlaethol. Felly, mae'r diffiniad yn golygu ein bod yn cynnwys siroedd Conwy, Dinbych, Powys, Castell Nedd Port Talbot a Phenfro yn ogystal â Môn, Gwynedd, Ceredigion a Chaerfyrddin.

Ym mhob un o'r siroedd 'roedd y raddfa marwolaethau yn uwch na'r raddfa genedigaethau yn 2016 a 2017, gyda Sir Gaerfyrddin yn cydnabod mai dyma'r patrwm ers 2001. Mae ystadegau diweddar y Swyddfa Ystadegau Cenedlaethol yn dangos fod 4 o'r 23 awdurdod lleol trwy'r Deyrnas Unedig a welodd ostyngiad yn eu poblogaeth rhwng canol 2013 a chanol 2018, yng Nghymru. Mae tri o'r rhain, Ceredigion, Powys a Môn yn ardaloedd â chymunedau Cymraeg hyfyw. O'r holl awdurdodau a brofodd ostyngiad yn y boblogaeth dros y 5 mlynedd, gwelwyd y gostyngiad mwyaf sylweddol yng Ngheredigion, sef 4%. Rhaid gofyn felly, ar gyfer pwy mae'r tai sydd i'w hadeiladu yn y siroedd hyn rhwng 2020 a 2040?

Mae sawl diffiniad o dŷ gwag, ond erys y ffaith bod nifer sylweddol ohonynt yn y siroedd dan sylw, 2,164 ar Gofrestr Treth y Cyngor yn CNPT yn 2016, 1,164 o breswylfeydd gwag yng Ngwynedd a 1,195 yng Nghonwy. Nid yw'n ymddangos y bydd yr awdurdodau yn dod yn agos at adeiladu y nifer o dai a fwriadwyd yn y Cynlluniau Datblygu Lleol. Mae Ceredigion wedi gosod targed o tua 3,750 ar gyfer y CDLI nesaf o'i gymharu â 6,000 ar gyfer yr un presennol. Yn ôl ffigurau llywodraeth Cymru, rhwng 2006 a 2019 dim ond 1,766 o dai newydd adeiladwyd yng Ngheredigion. Tua hanner y tai a fwriadwyd fydd wedi eu cwblhau gan Sir Gaerfyrddin erbyn 2021. Gyda phoblogaeth gynhenid yn gostwng, nifer sylweddol o dai gwag, allfudiad nifer syweddol o Gymry Cymraeg ifanc i ddilyn cyrsiau addysg bellach neu uwch a thargedau afrealistig yn y gorffennol; mae angen newid sylweddol yn y drefn Cynllunio os ydym i ddiogelu a chryfhau y broydd Cymraeg.

Mae Amcangyfrif Canolog Llywodraeth Cymru ar gyfer y nifer o dai y bydd eu hangen yn y Rhanbarthau yn ymddangos yn llawer mwy realistig na'r rhai blaenorol. Bydd y pwyslais ar ddatblygu yn bennaf o gwmpas y trefi a'r dinasoedd yn llai tebygol o niweidio'r Gymraeg. Ond bydd angen gofal wrth adeiladu nifer o dai o gwmpas rhai o'r Canolfannau Rhanbarthol megis Caernarfon a Chaerfyrddin. Swyddi sydd yn gweddu i'r ardaloedd hyn sydd eu hangen, gan ystyried ffactorau megis y nifer o dai gwag sydd ar gael i'w prynu ac effaith pob datblygiad ar y Gymraeg.

Mae Dyfodol i'r Iaith yn cydnabod y bydd angen tai fforddiadwy yn y naw sir dan sylw ac mewn rhannau eraill o Gymru ac yn croesawu'r pwyslais ar hyn yn y ddogfen. Ond gobeithio mai ffactorau lleol fydd yn diffinio fforddiadwy ac nid mympwy yr adeiladwyr.

Gallwn groesawu hefyd y bwriad i weld datblygiadau addas yng nghefn gwlad Cymru a'r gofyniad ar i'r Cynlluniau Datblygu Strategol a Lleol "gefnogi ardaloedd gwledig cryf a gwydn, gyda fframwaith cadarnhaol ar gyfer datblygu economaidd, arallgyfeirio a diwallu anghenion tai lleol". Mae'r pwyslais ar y lleol yn llygad ei le. Mae'r ddogfen yn nodi pwysigrwydd y Gymraeg yng nghefn gwlad Cymru ac yn sicrhau 'roedd hynny'n wir hyd at y degawdau diweddar. Mae llawer o gymunedau gwledig wedi eu Seisnigo gan fewnlifiad o bobl ddi-Gymraeg yn ystod yr hanner canrif olaf. Gobeithio nad yw'r sylw am y cymunedau

Cymraeg yng nghefn gwlad yn dallu'r Llywodraeth i bwysigrwydd y cymunedau Cymraeg yn yr ardaloedd ôl-ddiwydiannol.

Mae amheuon yn codi wrth edrych ar y deg pwynt a nodir yn y Polisi Strategol sydd i'w hymgorffori yn y Cynlluniau Datblygu Strategol a'r Cynlluniau Datblygu Lleol pan fydd hynny'n briodol. Nid yw'r Gymraeg yn cael ei nodi fel un o'r deg pwynt. Gallai anwybyddu'r Gymraeg yng Nghynllun Strategol Bae Abertawe gael effaith andwyol ar ddwyrain Sir Gaerfyrddin ac ardaloedd Cymraeg yn Castell Nedd Port Talbot lle mae nifer sylweddol o siaradwyr y Gymraeg.

Cyffredinol iawn yw'r paragraffau am y Gymraeg wrth drafod y Rhanbarthau a ddynodwyd. Nid ydynt yn dangos fawr o adnabyddiaeth drwyadl o amryfal ardaloedd Cymru. Os yw Llywodraeth Cymru o ddifrif eisiau miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050, mae angen rhanbarth gorllewinol yn cynnwys y siroedd sydd â chymuned[au] â mwy na 25% o siaradwyr Cymraeg.

Mae dogfen Llywodraeth Cymru "Miliwn o Siaradwyr" yn cyfeirio at y cyfnewid poblogaeth sydd yn digwydd mewn ardaloedd lle mae'r Gymraeg yn iaith hyfyw. Mae pobl ifanc yn gadael i chwilio am waith a phobl hŷn ar y cyfan yn symud i mewn. Pobl ddi-Gymraeg yw'r rhan fwyaf o'r mewnfudwyr ac mae hyn yn gwanhau'r Gymraeg. Gwnaeth cyngor Castell Nedd Port Talbot asesiad o effaith adeiladu nifer o dai mewn ardal draddodiadol Gymraeg. 'Roedd hyn er mwyn "asesu effaith bosib datblygiad tai mawr ar integriti'r iaith" ac "yn ymwneud â gallu cymuned i dderbyn y cynnydd posib yn nifer y bobl ddi-Gymraeg mewn ardal." Daeth yr astudiaeth i'r casgliad fod modd i ddatblygiadau ar raddfa mwy gael effaith negyddol ar y Gymraeg." Dyma grynhoi gofidiau Dyfodol i'r iaith am y drefn Cynllunio fel ag y mae.

Mae angen swyddi deniadol i gadw pobl ifanc yn y broydd Cymraeg ac mae'r syniad o greu "ynys egni" ym Môn yn un diddorol. Gall cynllun o'r fath gynnig y math o swyddi parhaol â chyflogau deniadol fyddai'n debygol o fod yn addas i bobl ifanc yr ynys. Mae dirfawr angen y math hynny o swyddi ym Môn.

Er fod twristiaeth unwaith eto yn cael ei nodi fel ffynhonnell swyddi a datblygiad, mae Dyfodol i'r iaith yn amheus o ddylanwad twristiaeth ar nifer o ardaloedd yng ngorllewin Cymru. Dangosodd ymchwil o'r 1950au a'r 1970au [1] fod twristiaeth yn Seisnigo nifer o ardaloedd yng Nghymru. Swyddi tymhorol a chyflogau isel sydd yn cael eu cynnig gan amlaf ac nid yw'r fath swyddi yn ddeniadol i bobl ifanc lleol sydd wedi llwyddo yn academiaidd. Mae ymchwil sydd yn dyddio o 2001 ac yn canolbwyntio ar ynys Môn [2] yn dangos bod nifer sylweddol o'r bobl sydd yn rhedeg y busnesau twristiaeth yn dod o Loegr a heb fod yn ymwybodol o bwysigrwydd y Gymraeg yn yr ardaloedd hyn. Mae nifer arwyddocaol o'r mewnfudwyr sydd yn dod i fyw yng ngorllewin Cymru wedi blasu gwyliau yma cyn penderfynu ymsefydlu. Gwyddom fod prisiau tai yn y rhan fwyaf o Loegr tipyn yn uwch na'r cyfartaledd yng Nghymru a hawdd iawn yw gwerthu cartref yn Lloegr ac ymddeol i orllewin Cymru.

Fel pob dogfen Cynllunio, mae cyfeiriadau niferus at gynnaladwyedd ac amrywiaeth, ond wrth gwrs cyfeirio at yr amgylchedd y mae'r sylwadau hyn ac nid un o ieithoedd hynaf

Ewrop. Mae deddfau yn cyfyngu ar hawliau adeiladwyr i darfu ar ystlumod, y madfall dŵr cribog mawr, a hyd yn oed y wiber wenwynig. Mae angen i'r Fframwaith Datblygu Cenedlaethol yma greu amgylchiadau cadarn i gynnal ein hiaith a'n diwylliant unigryw sydd yn rhan o amrywiaeth diwylliannol y ddynoliaeth.

Er mwyn sicrhau hynny, mae Dyfodol i'r Iaith eisiau newid y rhanbarthau i gynnwys rhanbarth gorllewinol sydd yn rhannu yr un nodweddion cymdeithasol, economaidd ac ieithyddol. Mae angen dileu'r haenau cynllunio a mynnu bod Llywodraeth Cymru yn cydweithio mewn partneriaeth gyfartal gyda'r Cynghorau Sir. 'Rydym yn croesawu'r awgrym bod rhywfaint o hyblygrwydd yn bosibl ond gorau oll os bydd yr egwyddor o bartneriaeth gyfartal yn cael ei hymgorffori yn y ddeddf derfynol. Yn eu tro, dylai'r Cynghorau Sir drafod gyda'r cynghorau cymuned a'r Mentrau Iaith lle mae cymuned[au] â mwy na 25% o siaradwyr Cymraeg wrth benderfynu ar y nifer o dai sydd i'w hadeiladu. Ym mhob sir â chymuned[au] â mwy na 25% o siaradwyr Cymraeg, dylai fod rheidrwydd ystyried cyfanswm y tai gwag, y graddfeydd genedigaethau a marwolaethau dros y ddegawd flaenorol a'r patrwm mewnfudo/allfudo dros yr un cyfnod.

Mae'r ddogfen yn nodi bod dros 20% o drigolion Cymru wedi eu geni yn Lloegr ac mae'r ganran yn uwch mewn ambell sir lle bu'r Gymraeg yn iaith gymunedol naturiol. Ymddengys eisoes bod dileu'r doll ar Bont Hafren yn denu nifer sylweddol pellach o brynwyr o Loegr i siroedd Penfro, Caerfyrddin a Cheredigion. Mae'r mewnfudo hwn yn her ychwanegol wrth ymgychu at y miliwn o siaradwyr Cymraeg. Rhaid wynebu'r her benodol hon ynghyd â phob her arall sydd yn wynebu'r Gymraeg mewn strategaeth gynhwysol. Eisoes, mae Dyfodol i'r Iaith wedi paratoi rhannau allweddol o'r fath gynllun ac yn awyddus i weld ei weithredu.

Mae Dyfodol i'r Iaith eisiau i'r Comisiynydd Iaith gael yr un grymoedd i ymyrryd ym maes Cynllunio ag sydd gan y cyrff ym meysydd amgylcheddol a chadwraeth hanesyddol. Hyd yn hyn, y datblygwyr honedig sydd wedi penodi asiantaeth i asesu effaith adeiladu tai ar y gymuned leol. Mae hyn yn ymdebygu i fragdy yn gofyn i dafarnwr asesu effaith alcohol ar gwsmeriaid. Pan fydd angen asesiad effaith ieithyddol, rhaid cael arbenigwr iaith i ymgymryd â'r asesiad.

O weithredu argymhellion Dyfodol i'r Iaith ac adeiladu ar yr egwyddorion calonogol am dai fforddiadwy a datblygiadau synhwyrol yng nghefn gwlad Cymru, gallwn weld y gyfundrefn Cynllunio yn chwarae rhan arwyddocaol yn yr ymdrech i greu miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn canol y ganrif.

[1] J. Gareth Thomas 1956 a E.G. Bowen a Harold Carter 1974

[2] Dylan Phillips a Catrin Thomas [Prifysgol Aberystwyth]. Effeithiau Twristiaeth ar yr Iaith Gymraeg yng ngogledd Orllewin Cymru